

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 105 1984

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör vara väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00757-1 (häftad)

ISBN 91-22-00759-8 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1985

punkten för inte bara denna utan en mångfald av stilistiska undersökningar med tyngdpunkten lagd på bildspråket.

I en bilaga redovisas för de exciperade bildernas fördelning på olika typer. Möjligheten att kontrollera bedömningen i varje särskilt fall har läsaren självfallet inte, men exemplifieringen i avhandlingen övertygar om Kristina Björklunds säkra grepp om materialet. Sifferuppgifterna kan vara användbara för forskningen och representerar en betydande arbetsinsats. Diskussionerna i avhandlingen tyngs i ovanligt liten grad av procentuppgifter.

I fråga om bildklassificeringen, genomgång av bildkällor o. d. ger Kristina Björklunds avhandling knappast så mycket nytt för forskningen. Men hon resonerar klart och visar en avsevärd känslighet i bedömningen. Mer originell och väl genomförd är hennes granskning av bildspråket med utgångspunkt i författarens syfte. Huvudmålet har varit att visa hur Oscar Parland språkligt realiserar den speciella synvinkeln i sin berättelse. Och det tycker jag att Kristina Björklund har lyckats med. Det kan tilläggas att avhandlingen utmärks av en vacker och stilsäker språkbehandling.

Lars Huldén

Jean-Claude Lanne: *Velimir Khlebnikov, poète futurien*. (Bibliothèque russe de l'Institut d'études slaves, tome LXIV.) Paris 1983.

En av de märkligaste ryska 1900-talsdiktarna är Velimir Chlebnikov. »En diktare för diktare», skrev Majakovskij i nekrologen över honom 1922: »Chlebnikov är ingen diktare för konsumenter. Man kan inte läsa honom. Chlebnikov är för dem som producerar dikt.» En liknande tanke uttryckte Mandelstam: »Chlebnikov skrev egentligen inte dikter, han skrev en jättelik mässhandbok för ryska språket.» Eller: »Chlebnikov gräver i orden som en mullvad och har redan grävt så långa gångar att det räcker för ett sekel framåt.» Vad Majakovskij och Mandelstam här tänker på är Chlebnikovs outröttliga ordskapande, hans utforskande av ryska språkets alla innebörder, hans försök att vidga språkets gränser så som Lotbjevskij en gång vidgade den euklidiska geometriens (bilderna är Chlebnikovs). Mängden av språkliga nyskapelser (omkring 10 000 har en amerikansk forskare beräknat) hos Chlebnikov skapade tidigt en tradition att diktaren var »oläslig». Hans nära samröre med den futuristiska rörelsen, där man propagerade för »ordet i sig», det »självständiga ordet», fritt från traditionens barlast och alla tidigare innehåll, bidrog till myten om den oförståeliga Chlebnikov. Därför gjordes få försök att verkligen tränga in i diktaren, tvärtom uppstod snart uppfattningen att Chlebnikov var fängslade just för att man inte riktigt förstod vad han skrev om. Denna tanke uttrycktes bland andra av Nikolaj Stepanov som stod för den enda hittills existerande större utgåvan av diktaren, Chlebnikovs Samlade verk, 1928–1933.

Det första allvarliga försöket till en tolkning av Chlebnikovs dikt gjordes av Roman Jakobson 1921. Jakobson tolkar Chlebnikov genom prisma av den formalistiska estetiken som han just då var med om att skapa och blåser på sitt sätt under uppfattningen om »ordet i sig», hos Jakobson omvandlat till »greppet i sig». Trots vissa skarpa insikter i Chlebnikovs poetik är Jakobsons bok idag

föråldrad på grund av sin fragmentariska karaktär och sitt polemiska syfte. 1928 skrev Jurij Tynjanov ett förord till Chlebnikov-utgåvan där han betonade att det var dags att befria diktaren från den futuristiska obegripligheten, att Chlebnikovs hela poetiska verksamhet egentligen gick ut på att »flytta tyngdpunkten från ljudet till betydelsen». Tynjanov antydde därmed att Chlebnikov var en nydanare i fråga om den semantiska uppbyggnaden av verket, något som Chlebnikov-forskningen på 1970-talet bekräftat.

Först 1962 utkom ett större verk om Chlebnikovs poesi – *The Longer Poems of Velimir Khlebnikov* av Vladimir Markov. Markov hade valt den del av Chlebnikovs litterära produktion (*poëmy*) där de nya orden var få, det metriskaste mönstret välkänt och de formella experimenten tycktes lysa med sin frånvaro. Markov visade med sin bok att det fanns en »klassisk» Chlebnikov utöver experimentatorn. 1968 utkom Markov med sitt verk om den ryska futurismen och då publicerades för första gången alla dokument och texter från denna motsägelsefulla och missförstådda riktning. Då blev det också möjligt att bättre bestämma Chlebnikovs plats i rörelsen.

1967 publicerades i en av Tartu-universitetets skrifter en artikel av språkforskaren Vjatjeslav Ivanov, i vilken han tydde, eg. »löste» Chlebnikovs dikt »Jag bärs på en bår av elfenben ...». Ivanov kunde visa att »under» dikten låg en konkret bild – en indisk miniatyr där guden Vishnu rider på en elefant formad av jungfrur. Med bilden av den indiska miniatyren framför ögonen (den hade Ivanov funnit i Eisensteins arkiv – Eisenstein, liksom Chlebnikov, hade fängslats av den dubbla figuren elefant/jungfrur) blev Chlebnikovs dunkla dikt kristallklar. Ivanovs uttalande tes var att Chlebnikovs dikter inte alls var några ljudanhopningar utan fasta betydelser men i stället komplicerade polysemantiska dikter, ofta skrivna i gåtform, med drag av anagram och ordchiffer. Denna tanke har vidareutvecklats av en rad yngre forskare på 1970-talet (Baran, Lönnqvist, Vroon). Henryk Baran har i flera artiklar tagit upp Chlebnikovs sätt att bygga upp sina dikter semantiskt och liknat det vid mytskapandets *bricolage*-metod så som den framlagts av Levi-Strauss. Baran har övertygande visat principens gångbarhet vid tolkningen av flera Chlebnikov-verk, bland andra det till kompositionen förbryllande »Utterns barn» där prosafragment blandas med versfragment (1976). Ronald Vroon har i artiklar och i en nyutkommen bok (*Velimir Chlebnikov's shorter poems: A key to the coinages*, Ann Arbor 1983) studerat och klassificerat Chlebnikovs neologismer och kunnat påvisa ett alltuppslukande intresse hos diktaren för *betydelsen* hos det nybildade ordet. Chlebnikov är besatt av samma drift att etymologisera som det lilla barnet för vilket inget i språket kan vara godtyckligt, för vilket tingets namn springer ur tinget självt, ur dess form, färg, likhet med andra ting.

Chlebnikov-forskningen har under det sista decenniet sålunda inriktat sig på semantisk interpretation av verken. Forskarna är medvetna om att det behövs flera konkreta diktanalyser innan man kan börja abstrahera fram diktarens »poetiska system». Därför blir man ytterligt förvånad när man får i sin hand en avhandling som säger sig handla just om Chlebnikovs »poetiska system» (Jean-Claude Lanne: *Vladimir Khlebnikov, poète futurien*. Paris 1983). Hur kan man komma fram till systemet när elementen

som skall bilda systemet ännu är okända, dvs. ingen tillfredsställande tolkning ännu presenterats av dikterna, prosaverken, pjäserna? Lanne löser uppgiften genom att helt enkelt undvika Chlebnikovs dunkla poesi och i stället bygga upp »systemet» på grundval av diktarens teorier om språket. Då större delen av Chlebnikovs teorier handlar om språkljuden – han gör ljuden till karaktärer i ett stort ordsrådespel – faller Lanne i samma grop som de tidiga läsarna av diktaren: för att Chlebnikov mest talar om ordets fonetiska dräkt tror man att den semantiska sidan offrats. Att så inte är fallet visar det sista decenniets forskning. Lanne läser Chlebnikovs teoretiska fragment som om de var en manual för hans poesi – utan hänsyn till diktarens metaforiska språk. Ju mer man fördjupar sig i Lannes avhandling, desto otåligare blir man: när skall man få se detta teoretiska system i funktion? Lanne talar flera gånger om att det behövs »une explication du texte d'un type nouveau» men ger inget prov på detta (som Baran i sina artiklar). Det han till sist kommer fram till är att det viktigaste i Chlebnikovs dikt är *rytmen*: »un réseau de relations et de correspondances entre mots ou images qui dessinent ainsi ce que l'on pourrait appeler une composition 'musicale' si l'on donne à ce mot sa valeur technique de composition qui procède par répétition de leit-motive et variations (modifications) de thèmes (en phrase), *indépendamment de toute signification précise*» (s. 232) (min kursivering). När Lanne sedan konkret skall visa hur denna *rytm* skapas, till exempel i dikten »Diktaren», blir man betänksam: urvalet ord som bildar leitmotiven synes vara helt godtyckligt. Men något annat var kanske inte att vänta då läsaren aldrig sökt »la signification précise». Lanne upprepar om och om igen att »dik- tens uttolkare aldrig kan uttömma texten». Det är riktigt, men uttalandet får inte tjäna som alibi för bristande analys av texten.

Stora delar av Lannes avhandling upprepar fakta som redan tidigare framlagts, till exempel futurismens historia. Lanne har läst källorna noggrant och återberättar historien på franska. Hans starka koncentration på den teoretiska sidan av futurismen (manifesten, diktarnas egna påståenden om sin dikt) skapar samma slagsida i boken som behäftat tidigare forskning i ämnet (Markov må förlåtas – han var ju dock den förste som publicerade manifesten). Lanne fördjupar sig också i Chlebnikovs intresse för historia och matematik, och hans försök att skapa en matematisk ordning i historien (att jämföra med Strindbergs alkemi). Redan i början av boken gör han Chlebnikov till en naturvetenskapens visionär: I Chlebnikovs poetik, säger Lanne, ersätts »målarkonstens paradigm» snart av »astrofysikens paradigm» att sedan följas av »atomlärans, isynnerhet *vågmekanikens och kvantfysikens*» (s. 32) (min kursivering). Schrödinger och Heisenberg framlade sina epokgörande teorier 1923–26. Chlebnikov dog 1922 i en by utanför Novgorod, sjuk och utmattad efter flera års kringflackande i det krigshärjade Ryssland. Visst var Chlebnikov visionär, men inte som matematiker eller naturvetenskapare, utan som diktare och ordskapare. Ingen rysk poet har som han kunnat integrera språkets förflutna med dess nutid och möjliga framtid – »för Chlebnikov är Igorkvädet lika samtida som järnvägen», säger Mandelstam.

Förvånande i Lannes avhandling är också hans okunskap om den pågående Chlebnikov-forskningen. Han ver-

kar inte ha läst Ivanovs epokgörande analys, han känner inte till ett enda arbete av Baran. Vroon nämns visserligen i en not (inte i bibliografin) men när Lanne talar om den dikt om Stenka Razin som Vroon analyserat (1975) tar han inte någon som helst hänsyn till Vroons intressanta iakttagelser eller hans tolkning av dikten. Lannes bok ger ett ohjälpligt provinsialt intryck. Den verkar skriven för en fransk publik (Lanne har översatt varje ryskt citat) som endast kan bekanta sig med futurismen och Chlebnikov på franska. För denna publik kan Lannes bok säkert fungera som en bra introduktion, isynnerhet till futurismen. Till Chlebnikovforskningen bidrar Lannes verk föga.

Barbara Lönnquist

Roland Lysell: *Erik Lindegrens imaginära universum*. Doxa, Sthlm 1982.

Det råder i dag knappast samma konsensus som för bara ett par decennier sedan om vad en bra litteraturvetenskaplig avhandling är. En och samma studie kan i *Svenska Dagbladet* (understreckare av den 19.3.82) avfärdas och utdömas som löjlig och »tungomåltalande», i *Göteborgs-posten* (18.3.82) hälsas som »förmodligen [...] den mest imponerande /avhandlingen/ om modern svensk poesi till dags datum». Sådana ytterligheter säger naturligtvis åtskilligt om den ideologiska (?) maktkampen inom vårt ämne, men också, och det är nog intressantare, en hel del om den förvirring som råder i en kulturmiljö där ingen instans – den må vara statlig eller något annat – står för ett samlande, långsiktigt perspektiv. Och det är självfallet inte lätt för vare sig den litteraturintresserade allmänheten eller den trängre specialistkretsen att ta sig fram genom en slik recensionsdjungel, när banan är så motsägelsefullt snitslad. Inte minst verkar dessa extremt skiftande omdömen tyda på, att recensenterna egentligen inte velat eller kunnat läsa boken ordentligt. Roland Lysells avhandling är ingalunda i någon rimlig mening det mest imponerande som skrivits om svensk modernism, långt därifrån. Men den innehåller icke desto mindre några av de väsentligaste och mest inträngande sidor vi i dag kan läsa om Lindegrens författarskap; och det är mycket nog. Det vore synd om en så unik satsning inte toges på allvar: den är värd ett långt bättre öde än att bli ett tillhygge i en skendebatt som pendlar mellan troskyldig tillit och njugg nedlåtenhet. Anmälarna gör tempeltjänst, sjungande än sitt *damnamus*, än sitt *adoramus*. De förvirra(n)de omdömena beror väl bl. a. på att vi idag sällan lyckas kombinera ett internationellt och nyorienterande teori- och metodperspektiv med den alldeles nödvändiga respekten för det precisa och disciplinerade grundarbetet: inte ens den mest begåvade av hermeneutiker får hitta på vad som helst – om han eller hon nu utger sig för att skriva om en bestämd text; här måste finnas en i vid mening filologisk och humanistisk skolning som grund för det avancerade tolkningsarbetet. Det räcker inte med att tro sig ha läst Heidegger, man får inte – för att nu moralisera – vara amatör om man nödvändigtvis ska bli doktor. Vi kan knappast heller stanna vid den s. k. »nyktra avläsning» det ibland talas om: dels är begreppet långt ifrån kristallklart, dels blir resultatet ofta pinsamt trivialt. Att vision, filologiska kunskaper och lärdom går